

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaalteaduste valdkond
Ühiskonnateaduste instituut
Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni õppekava

Nõrgema osapoole kaitsmise põhimõte Eesti ajakirjanike seas
Bakalaureusetöö

Alex-Sander Puhm

Juhendaja: Marten Juurik, MA

Tartu 2021

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. TEOREETILISED JA EMPIIRILISED LÄHTEKOHAD	5
1.1. Ajakirjaniku väärtushinnangud	5
1.2. Ajakirjaniku eetika ja dilemmad	8
1.2.1. Ajakirjaniku sõltumatus	10
1.3. Ajakirjaniku moraalsed valikud	10
1.4. Osapoolte eristamine ajakirjanduses	13
1.4.1. Nõrgema osapoolte mõiste	15
2. EESMÄRK JA UURIMISKÜSIMUSED	17
3. MEETOD JA VALIM	18
3.1. Kvalitatiivsed süvaintervjuud	18
3.2. Valim	19
4. TULEMUSED JA ANALÜÜS	23
4.1. Väärtushinnangutest lähtumine	24
4.2. Vastuolud sõltumatuslega	27
4.2.1. Nõrgema kaitsmine	28
5. JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON	32
5.1. Kas ja kuidas määratlevad ajakirjanikud konfliktsete juhtumite puhul nõrgemat osapoolt?	32
5.2. Kas ajakirjanikud tunnevad kohustust/vajadust nõrgemat osapoolt kaitsta ning ka teevad seda	33
5.3. Kuidas ajakirjanikud tehtud valikuid põhjendavad?	34
KOKKUVÕTE	35
SUMMARY	36
Kasutatud allikad	38
Lisa 1. Intervjuu kava	40
Lisa 2. E-kiri intervjuueeritavatele	42

SISSEJUHATUS

Meediaruumis ringi vaadates on jäänud mulje, et ajakirjanikud kipuvad konfliktsete lugude puhul valima poole ning hakkavad õiglust taga ajama just neile, kes seda nende hinnangul rohkem vajab või väärrib. Selle märkamist täheldas ka üks selle bakalaureusetöö raames intervjueeritavatest Eesti Päevalehe ajakirjanikest, kes ütles:

„Ma tean, et mõned ajakirjanikud töötavad nii, et nad on enne loo kirjutamist juba ära otsustanud, kuidas see lugu peab välja nägema. Toimub mingi konflikt ja nad on selles selgelt valinud poole. Nii ei ole õige ja mina päris nii ei käitu. Aga samas ma teadvustan ka endale, et mõnedel puhkudel on see paratamatu, et ma valin poole“. (E1).

Küsimusele, miks ajakirjanikud osapooli valivad ning võimalikku nõrgemat eelistavad, pole aga selget vastust. Kuigi varasemalt on kaardistatud nii ajakirjanike rolle, nende tööd toetavaid eetikaprintsiipe, väärtushinnanguid ning muid tööalaseid otsuseid mõjutavaid tegureid, on osapoolte valimine ning selle põhjendamine siiski pigem tahaplaanile jäänud.

Selle bakalaureusetöö eesmärgiks on ajakirjanike põhimõtete välja selgitamine nii enda töös kogetud kui ka konstrueeritud ajakirjanduslike konfliktijuhtumitega tegelemisel. Kuidas tajuvad ajakirjanikud juhtumite osapooli ja nende erinevusi, millised on võimalikud eetilised dilemmad, mida ajakirjanikud juhtumite puhul märkavad, kuidas nendega toime tulevad ning kuidas olukordi nii enda moraalsetele tõekspidamistele kui ka teistele mõjuteguritele tuginedes lahendavad. Soovin täpsemalt teada saada, milliste argumentidega põhjendavad ajakirjanikud langetatud moraalsete otsuseid ning kas ja millistel põhjustel tuntakse kohustust või vajadust osapooli eristada ning nõrgemat konfliktsete juhtumite korral kaitsta.

Minule teadaolevalt ei ole Eestis seda teemat varem uuritud ning ka välismaised uuringud ei ole spetsiifiliselt nõrgema kaitsmise teemale keskendunud. See teeb minu töö teema unikaalseks ning annab seega ka lisaväärtust. Teema on vajalik, et mõista Eesti ajakirjanike otsustusprotsessi konfliktijuhtumitega tegelemisel ning saada ülevaade neile tähtsatest printsiipidest, väärtushinnangutest ning üleüldistest valikutest, mille ees nad enda igapäevatöös seisavad.

Töö esimeses peatükis toon välja erinevate autorite käsitletud ajakirjanike universaalsetest väärtustest, tööalasest eetikast ja dilemmadest ning otsustusprotsessidest, mida mõjutavad

erinevad tegurid. Töö teises peatükis toon välja enda töö eesmärgid ja sellest tulenevad uurimisküsimused. Kolmas peatükk kirjeldab töö meetodit ja valimit ning neljas peatükk keskendub tulemustele. Viiendas peatükis esitan enda järeldused ning viimaks pakun välja edasised uurimisvõimalused.

1. TEOREETILISED JA EMPIIRILISED LÄHTEKOHAD

Ajakirjanike tööd mõjutavad paljud erinevad tegurid. Selles bakalaureusetöös keskendun eelkõige teguritele, mis mõjutavad ajakirjaniku tööd ning võivad minu hinnangul samal ajal soosida osapoolte eristamist ja nõrgema osapoolte kaitsmist. Nendeks on ajakirjaniku väärtushinnangud ja eetikaprintsiibid, millest mõlemast lähtudes tehakse töölaseid otsuseid ja lahendatakse eetilised dilemmad, mis töö käigus ette võivad tulla. Samuti mängivad rolli ajakirjaniku enda tunnetused ja uskumused ning ka lojaalsusvalikud erinevate osapoolte ees. Toon eraldi peatükkides välja, kuidas töötab erinevate autorite käsitleste läbi ajakirjanike otsustusprotsess valikute tegemisel, kuidas need valikud... kuidas võimalikku nõrgemat osapoolt määratlevad.

1.1. Ajakirjaniku väärtushinnangud

Ajakirjanikel on inimestena omad väärtushinnangud, millest nad nii oma isiklikus kui ka tööalases elus lähtuvad. Josephson (1991) defineerib väärtuseid kui sügavaid veendumusi ja uskumusi sellest, mis on efektiivne, ihaldusväärne ja moraalselt õige. Ta leiab, et just inimese väärtused kujundavadki seda, kuidas ta lõpuks valikuid teeb. Inimesed hindavad kindlaid väärtusi teistest kõrgemalt. Need, mida me teistest väärtustest kõrgemaks peame, on meie põhiväärtused, mis defineerivad meie karakterit ja iseloomu (*ibid.*).

„On mingid väärtused, mida ka kõige objektiivsem ajakirjanik asub kaitsma. Ajakirjanduse teeb ajakirjanduseks see, kui eesmärk on objektiivne, aga lahendusviisid on subjektiivsed. Ajakirjaniku isikupära ja tema enda isiksus on alati väga oluline. Kui see mängust välja lülitada, siis ajakirjandus muutub vaeseks ja mõttetuks.“

Sellise mõttekäiguga on välja tulnud pikaajaline meediajuht ja kirjanik Mart Kadastik, kes on üks nendest, kes usub, et ajakirjaniku väärtused ja hinnangud on mõjuteguriteks ka nende tehtud töös (Tralla, 2019).

Ellioti (2016) kohaselt on igas sotsiaalvaldkonnas, sealhulgas ka ajakirjanduses ühised väärtused, mis on tööks vajalikud. Ajakirjanike puhul oleks lihtne, kuid vääri järeldada, et nad oma töös kõike subjektiivseks ja olukorrast sõltuvaks peavad. Elliot (2016) usub, et ajakirjanikel on kolm põhilist ühisväärtust, mille järgi nad töötavad:

1. Nad püüdlevad tasakaalukuse, täpsuse, aktuaalsuse ning täielikkuse poole
2. Nad püüavad vältida põhjendamatu kahju
3. Nad tegutsevad eelkõige avalikkuse huvides ning tekitavad teistele kahju vaid avaliku huvi teenimise eesmärgil.

Borden (2006) on öelnud, et jagatud väärtused annavad ajakirjanikele samuti võimaluse nii enda kui ka oma kolleegide töö adekvaatsust hinnata. Samuti toetatakse ühistele väärtustele töös tuginedes ka demokraatia säilimist ja arengut. Sellega nõustus ka Elliot (2016), kelle sõnul on ühistele väärtustele tuginevad ajakirjanikud ühiskondlikult vastutustundlikud. “Kui uudiste kvaliteet on ajakirjanduse standardite kohaselt suurepärane, julgustab see kodanikuaktiivsust ja selle läbi osalust kommunides.” (Borden, 2006).

Hanitzsch (2011) viitab, et on olemas erinevad ajakirjandusmiljööd ehk erinevad ajakirjanike grupid, kes jagavad samasuguseid väärtusi. See tähendab, et ühes meediamajas või toimetuses võivad töötada täiesti erineva grupi esindajad, kellel kõigil erinevad arusaamad oma tööst ja selle rollist ning kes omavad üksteisest erinevaid väärtusi. Samas võivad ühe grupi esindajad kokku koonduda ka ühe ja sama meediamaja alla (*ibid.*).

Lambethi (1986) kohaselt on ajakirjanikel samuti universaalsed väärtushinnangud, mis on kujunenud välja üldisest eetikast ja selle printsiipidest. Nendeks on **tõde, õiglus, vabadus, inimlikkus ja vastutus** (*ibid.*)

Tõe esitamine tähendab Lambethi (*ibid.*) kohaselt ajakirjanikutöös just seda, et uudised on läbinisti täpsed, sobituvad konteksti ning kajastavad osapooli võrdselt ja õiglaselt. Tema sõnul on ajakirjanike töös oluline, et faktide esitamine ning nende põhjalik kontrollimine saaks neile harjumuseks (*ibid.*) Lisaks sellele on viimasel poolsajandil saanud ajakirjanikele tavaks ka otsida mitte ainult fakte, vaid ka nende taga peituvat suuremat tõde. Selle saavutamine on võimalik

näiteks erinevate dokumentide uurimise, süvaintervjuude või vaatluse läbi. Lambeth (*ibid.*) toob välja, et vaid nii on võimalik teha tõeliselt kvaliteetset (uurivat) ajakirjandust.

Õiglus peegeldab ajakirjanikutöös välja eelkõige selle üldises terviklikkuses (*ibid.*). Praktikas tähendab ajakirjaniku õiglus seda, et kõik olulised või tähenduslikud faktid on loos välja toodud ning see ei sisalda midagi ebaolulist. Samuti ei tohi ajakirjanik lugejaid tahtlikult eksitada, vaid peab olema nendega aus. Lisaks peaksid õiglase ajakirjaniku loost puuduma ka igasugused hinnangulised või emotsionaalselt laetud sõnad (*ibid.*)

Vabadust võib ajakirjanikutöös kirjeldada ka kui autonoomiat ja iseseisvust. See tähendab, et ajakirjanik ei tohi käituda kohatult ning peab vältima igasuguseid võimalikke huvide konflikte. Ajakirjanik ei tohi vastu võtta kingitusi, altkäemaksu või mis tahes vormis pakkumist (nt poliitiline surve või meediamaja surve), mis võib mõjutada tema usaldusväärst lugeja suhtes (*ibid.*).

Inimlikkus tähendab ajakirjaniku jaoks “loomulike kohustuste” täitmist. Selle all mõtleb Lambeth (*ibid.*), et ajakirjanik peaks aitama inimesi, kes tema abi vajavad ning mitte mingil juhul otseselt ja tahtlikult kellelegi liiga tegema. Kahju tekitamist tuleb igal juhul vältida (*ibid.*).

Vastutuse printsiipi võib ajakirjanikutöös kirjeldada näiteks ka kui auditooriumi usaldust nende vastu või üleüldist sotsiaalset vastutust, mis ajakirjanikul ühiskonnas tähtsa rolli täitjana lasub. Lambethi (*ibid.*) kohaselt tähendab see ühtlasi ajakirjanike jaoks ka iseenda ja enda annete juhtimist ning pidevat enesearengut.

Isiklike väärtuste ja tõekspidamiste mõju Eesti ajakirjanike tööle on varasemalt uuritud World Of Journalism (WOJ) 2016. aastal avaldatud uuringus. Valimisse kuulunud ajakirjanikest arvas 72,6%, et isiklikud väärtused ja tõekspidamised on nende igapäevatöös äärmiselt mõjukad tegurid (Harro-Loit ja Lauk, 2016).

1.2. Ajakirjaniku eetika ja dilemmad

Oleme inimestena pidevalt ümbritsetud eetiliste valikute ja dilemmadega. Kas maksta meile töö jaoks vaja oleva arvutiprogrammi eest oma rahaga või tõmmata see illegaalselt internetist? Kas teavitada politseid pealtnähtud raskest kuriteost, arvestades, et seod ennast seeläbi kriminaaluurimisega? Kindlate dilemmade puhul tundub otsustamine lihtne, sest arvestada tuleb vaid enda isiklike tunnetega. Töölase eetika ja dilemmade puhul on aga olukord teistsugune. Enda valikuid tuleb ometi kuidagi põhjendada. Nii, nagu tavainimesed igapäevaelus, seisavad ka ajakirjanikud inimestena silmitsi dilemmadega, mille lahendamine mõjutab nende tööd.

Sõnad “eetika” ja “moraal” kipuvad meediaeetika uuringutes tihti segunema. Mis on eetika ja moraali vahe? Sõna “moraal” tuleneb ladina keelsest sõnadest *mos* ja *moris* ja tähistab eluviisi või käitumisviisi. Sõna “eetika” tuleneb aga Kreeka eetosest ja tähistab kellelegi iseloomulikku juurdunud käitumis- või tegutsemislaadi. Eetikast mõeldakse tihtipeale ka kui ratsionaalsest mõtte- ja tegutsemisprotsessist, mis toimub siis, kui kaks moraalset kohustust põrkuvad. Dilemma tekib siis, kui põrkuvad kaks õigena näivat moraalset kohustust (Day, 2006). Seega hõlmab eetika endas tihtipeale kahevahelise tasakaalu leidmist - kategooriliselt õigeid vastuseid ei leidu.

Vaatamata kahe mõiste ajaloolisele eristusele, on viimaste aastate jooksul hakatud neid sellisel määral ühildama, et need on muutunud praktiliselt eristamatuteks. Eetika on aga tegelikult filosoofia haru, mis käsitleb inimelu moraalset komponenti ja millele viidatakse tavaliselt kui moraalifilosoofiale (*ibid.*).

See eetika ja moraali mõistete ühildumine on meediaeetika uuringutele kasuks tulnud. Sellega peegeldatakse arusaama, et ametialast eetilist käitumist ei saa inimeste isiklikest eelistustest või väärtustest eristada (*ibid.*).

Inimestel lähevad eelnevalt mainitud eetilised väärtused tahes tahtmata vastuollu. Seda kutsutakse eetiliseks dilemmaks (Day, 2006).

Josephson (1991) kirjeldab protsessi kompleksust:

“Enamik otsuseid peavad olema tehtud majanduslike, professionaalsete ja sotsiaalsete pingete toel, mis vahel takistavad meie eetilisi eesmärke ja varjavad moraalseid probleeme. Lisaks sellele on

eetiliste otsuste tegemine kompleksne, sest paljudes situatsioonides on huvid ja väärtused omavahel vastuolus. Teistel aegadel on aga teadmata kriitilised faktid. Kuna paljud tegevused võimaldavad ühel osapoolel teisest kasu lõigata, peab otsuse langetaja prioritseerima vastuolulisi moraalseid väiteid ja peab olema asjatundlik oma otsuste tõenäosuse ennustamises.”

Eesti ajakirjanike eetilisi dilemmasid on varem uurinud näiteks Keili Sükijainen (2014) saate “Pealtnägija” näidatel. Sükijaineni tööst selgus, et ajakirjanike mõttekäigud ja sellest tulenevad lahendused on küllaltki erinevad ning sõltuvad suuresti juhtumi eripäradest. Samuti selgus uurimusest, et parimate tagajärgede ja võimalikult vähese kahjuga lahendusteni jõudsid ajakirjanikud tänu laiale dilemmaruumile ning isiklikule väärtuseliitusele (*ibid.*).

Ajakirjanduses ja ka paljudes teistes valdkondades kasutatakse eetikakoodekseid. “Üldiselt mõistetakse eetikakoodeksi all kirjapandud normide ja/või väärtuste kogumit, mis on toeks teatud valdkonnas tekkivate moraaliprobleemide lahendamisel ja õigete käitumisviiside valikul.” (Eetikakoodeksite käsiraamat. Tartu: TÜ Eetikakeskus, 2007).

Abromovitch (2007) sõnul kirjeldavad eetikakoodeksid vaid ideaalseid käitumisnorme, mis tihtipeale ei kata seda “halli ala” keelatu ja lubatu vahel. Seega ei saa ajakirjanduseetika koodeks ajakirjanikele juhtumitega tegelemisel absoluutse käitumisjuhendi eest olla. See mõjub neile pigem eetilise teadlikkuse stimuleerijana (*ibid.*).

Kuigi ajakirjanikele kehtib ühine eetikakoodeks ning meediamajades ja toimetustes lähtutakse kindlastest headest tavadest ja normidest, sõltub lugude kirjutamise ja avaldamise protsess sageli siiski ajakirjaniku isiklikest valikutest (Westbrook, 1994). Need valikud hõlmavad nii allikatega suhtlemist, loo struktureerimist ja palju muud. Seega saab öelda, et kuigi ajakirjanik on teadlik ja järgib ühiseid eetilisi ettekirjutusi ja kokkuleppeid, sõltub ikkagi suur osa lõpptulemusest ajakirjaniku isiklikest valikutest (*ibid.*).

21. sajandil on ajakirjanduse üks põhilisemaid küsimusi, et millist tüüpi eetikat uudiste tootmisel aluseks võtta (McBride ja Rosenstiel, 2013). Ajakirjanduses arutletakse eetika üle tihtipeale kahe erineva impulsi järgi: ühed hoiavad vanadest traditsioonidest kinni ja väldivad edasiliikumist, teised unustavad kõige olulisemad väärtused ajakirjanduses ning arvavad, et need on ajaga muutunud (McBride ja Rosenstiel, 2013). Üheks vanade traditsioonide säilitamise põhimõtteks on ajakirjanduse sõltumatus.

1.2.1. Ajakirjaniku sõltumatus

Foreman (2010) ja Westbrook (1994) toovad välja, et kuna ajakirjanduse praktiseerimine on olemuselt subjektiivne ning hõlmab endas pidevaid otsuseid ja valikuid, ei saa see olla täielikult sõltumatu. Nende sõnul on kvaliteetajakirjanduse tegemisel oluline sõltumatuses kui printsiibist võimalikult palju kinni pidada ning olla enda otsustest teadlik (*ibid.*).

Hennoste (2011) sõnul on uudisajakirjanik „vahendaja, kes surub oma ego ja arvamused maha ning valib ja kirjutab objektiivseid tasakaalus uudiseid“. Sõltumatu ajakirjanik lähtub eelkõige uudiskriteeriumitest ja muudest objektiivsetest mõjuritest ning ei tohi olla mõjutaja (*ibid.*). Vastasel juhul hakkavad tema uudised kalduma oma ideaalide ja ideede suunas ning ajakirjanik ei ole seega enam sõltumatu (*ibid.*). Sellega läheks ajakirjanik universaalsete väärtushinnangutega vastuollu ning mõjutaks ajakirjaniku kui professioni usaldusväärsust laiema avalikkuse seas. Seega ei saa ajakirjanik inimesena olla ei sõltumatu ega sõltuv, vaid peab saavutama tasakaalu nende mõlema vahel.

1.3. Ajakirjaniku moraalsed valikud

Konfliktijuhtumitega tegelemisel tulenevate eetiliste dilemmade mõistmiseks ja lahendamiseks koostas James Rest (1994) teoreetilise mudeli. Resti (*ibid.*) kohaselt teevad inimesed eetiliste dilemmadega silmitsi seistes läbi nelja-astmelise otsustusprotsessi, mille iga etapp on otsustamisel oluline. Ainult ühe või kahe etapi põhjal eetilist dilemmat mõista ja lahendada ei ole asjakohane (*ibid.*). Toon järgnevalt välja Resti (*ibid.*) mudeli etapid ja nende võimalikud “nõrgad kohad”.

James Resti mudel koosneb neljast etapist:

1. **Moraalne tundlikkus** – teadlikkus konflikti olemusest ja võimalikest edaspidistest valikutest.
2. **Moraalne hinnang** - võime näha erinevaid osapooli ning teha vahet moraalselt õigel ja valel.

3. **Moraalne motivatsioon** – tahe paigutada ühed moraalsed väärtused teistest väärtustest kõrgemale.
4. **Moraalne iseloom** – julgus olla isekas ja sihikindel ning oma oskusi keeruliste otsuste tegemisel kasutada.

Moraalse tundlikkuse etapis on inimene teadlik, kuidas tema tegevus teisi inimesi mõjutab. Selle abil mõtestab inimene ka igasuguseid võimalikke või tõenäosuslikke juhtumeid ning mõistab, milline on tagajärg kindlate juhtumite puhul (Rest, 1994: 23-25).

Moraalse hinnangu etapis annab inimene kõikidele võimalikele tegevustele hinnanguid. Ta kaalutleb, milline tegevus või osapool on selle juhtumi puhul tema jaoks moraalselt õige ning teeb selle põhjal otsuse (*ibid.*). Selle etapi nõrk koht seisneb aga selles, et hinnangud on teatavasti igati subjektiivsed ning pelgalt enda hinnangu järgi ka reaalselt tegutsemine ei ole ilmingimata õigustatud. Näiteks saab tuua kõikvõimalikud kättemaksu juhtumid (*ibid.*).

Moraalse motivatsiooni etapis paigutab inimene enda väärtused näilisele skaalale ning tegutseb valdavalt skaalal kõrgemal asuvate väärtuste järgi. Selle etapi nõrgaks kohaks võib pidada olukordi, kus käitutakse inimestele iseloomulikult isekalt ning seatakse enda ja näiteks enda organisatsiooni heaolu esimeseks, olenemata sellest, kas see on tegelikult moraalse hinnangu kohaselt õige või mitte (*ibid.*).

Moraalset iseloomu saab käsitleda kui eelmiste etappide läbimise tulemust. See hõlmab endas julgust ja sihikindlust ning oma valikutele kindlaks jäämist (*ibid.*). Selle etapi nõrk koht ilmub välja siis, kui pärast kõikide etappide läbimist jääb puudu eelnimetatud omadustest. Nõrga iseloomu või heitlikkuse tõttu võib lõplik otsus jääda tagmata ning seega ka dilemma lahendamata (*ibid.*).

Eesti ajakirjanike tööalaste otsuste taga peituvaid mõtteprotsesse on samuti uuritud World Of Journalism (WOJ) 2016. aastal avaldatud uuringus. Valimisse kuulunud ajakirjanikest arvas 93,1%, et ajakirjanikud peaksid vaatamata situatsioonile ja kontekstile tuginema alati eetikakoodeksile (Harro-Loit ja Lauk, 2016). Pooled vastanutest jäid arvamusele, et eetiliste otsuste tegemine sõltub kindlast olukorrast ja 23% leidsid, et eetikakoodeksi käitumisjuhenditele leidub ka erandeid (*ibid.*). Selline vastuolu võib olla tingitud Eesti ajakirjanduseetikakoodeksist

(1998), mille kohaselt ongi ajakirjanike jaoks moraalselt korrektsete otsuste tegemine kohati situatsioonipõhine.

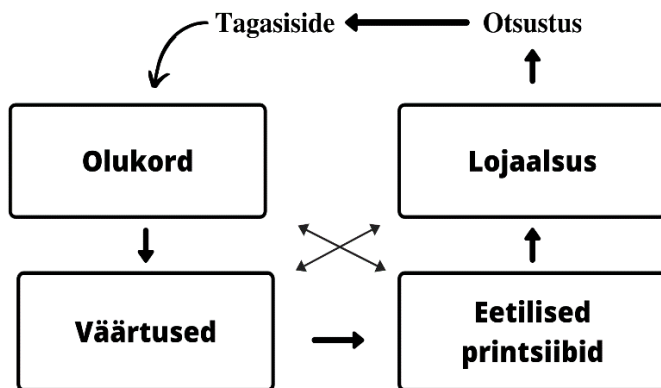
Moraalse valiku langetamisel tulebki just ajakirjaniku väärtuste ja eetiliste printsiipidega arvestada. Valiku tegemise protsessi mõistmiseks on hea vaadata Ralph Potteri loodud “Potteri kasti”, mille järgi läbivad eetilised otsused neli etappi (Smith, 2008).

Kuigi Potteri kast kehtib üldiste moraalsete valikute tegemise kohta, saab seda kasutada ka ajakirjanduse kontekstis.

Potteri kasti (Smith, 2008) neli etappi:

- 1) **Olukord** ehk tehakse kindlaks kõik faktid ja osapooled, keda teema mõjutab;
- 2) **Väärtused** ehk tehakse kindlaks enda otsuseid mõjutavad väärtused (nii tööalased kui ka isiklikud);
- 3) **Eetilised printsiibid** ehk vaadatakse olukorda erinevatest vaatenurkadest (lähtuvalt väärtustele ja eetikale);
- 4) **Lojaalsus** ehk ajakirjaniku tunnetus enda lojaalsusest kas tööandjale, kolleegidele, kannatanule või iseendale.

Need neli etappi läbides, saab ajakirjanik jõuda moraalse valiku ja selle põhjenduseni. Ometigi ei pea ega pruugi Potteri kasti (vt Joonis 1) etappe läbima ilmtingimata kindlas järjekorras.

Joonis 1. Potteri kast. Allikas: Christians, C.G, Fackler, M., Richardson, K.B, Kreshel, P.J, Woods, R.H. (1991). *Media Ethics. Cases and Moral Reasoning*

Potteri kasti puhul tuleb lisaks iga selle osa käsitlemisele, vaadata seda ka kui tervikut. Selle abil on võimalik luua süsteem, millega saab olukorra, väärtused, eetilised printsiibid ja otsustuse omavahel siduda ning leida selle abil lisaks lahendusele ka õigustus (Christians jt, 1991). Samuti saab Potteri kasti kasutada edaspidise strateegia loomiseks sarnaste juhtumite puhul.

1.4. Osapoolte eristamine ajakirjanduses

Ajakirjanduslike konfliktijuhtumite puhul on oluline, et kõik osapooled oleks kajastatud ning seda oleks tehtud õiglaselt ja võrdselt (Lambeth, 1986). See on üks eelmainitud ajakirjanike universaalsetest väärtushinnangutest. Lisaks sellele on mõlema osapoolte kajastamise nõue kirjas ka Eesti ajakirjanduseetika koodeksis (1998), mille punktis 4.2. on kirjas, et “Konflikti sisaldava materjali puhul peab ajakirjanik ära kuulama kõik osapooled.”

Kuigi ajakirjanikel on kohustus konfliktijuhtumite puhul kõik osapooled ära kuulata, ei tähenda see seda, et nende kajastamine ka neutraalse kirjeldamisega piirdub. Paratamatult tuleb ajakirjanikel teha lugude kajastamisel erinevaid valikuid (Christians jt, 1991). See aga tähendab seda, et kajastuse loomiseni viivad otsused on kellegi suhtes soosivad ning kajastus ise seega ebavõrdne (*ibid.*).

Kuigi ajakirjaniku universaalse väärtushinnangu kohaselt peaks osapoolte kajastus olema võrdne, siis praktikas ei pruugi see alati nii olla. Kohati võib see tulla ajakirjaniku kui inimese enda isiklikest eelistustest või valikutest, kuid kohati võib osapoolte võrdsetena käsitlemine olla ka lihtsalt võimatu.

Ajakirjanikud tuginevad oma töös suuresti allikatele, kellelt infot omastatakse. Need informatsiooniallikad jagunevad kaheks: **kogenud** ja **kogenematud**.

Kogenud allikatele on ajakirjandusega suhtlemine harjumuspärane praktika. See aga tähendab, et enamikel juhtudel on nendeks keegi, kes omab teatud isiklikku agendat ning kasutab selle saavutamiseks ajakirjanikku kui nn hääletoru (Harro-Loit, 1996).

Sellisel juhul on oluline, et ajakirjanik oleks võimalikult professionaalne ning saaks allika tagamõttele jälile. Nendeks kogenud allikateks on näiteks pressiesindajad ja kommunikatsioonispetsialistid, kes kasutavadki ajakirjanikke enda jaoks kasuliku informatsiooni levitamiseks (*ibid.*).

Kogenud allikaks võivad osutada ka inimesed, kes soovivad meedia tähelepanu abil kellelegi kahju tekitada. Olgu see siis näiteks kellelegi kätte maksmise, maine kahjustamise, äritegevuse mõjutamise või mõnel muul eesmärgil (*ibid.*)

Meediaga suhtlemine on harjumuspärane eelkõige avaliku elu tegelastele. Harro-Loit (*ibid.*) defineerib avaliku elu tegelasi kui inimesi, kes on vabatahtlikult sekkunud avalikku diskussiooni, eesmärgiga seda mõjutada. Ajakirjanike jaoks on avaliku elu tegelane Eesti ajakirjanduseetika koodeksi (1998) punkti 1.6 kohaselt inimene, kes valdab kas poliitilist ja majanduslikku võimu ning avalikkusele olulist informatsiooni või siis inimene, kes teenib elatist enda isiku või loomingu eksponeerimisega. Ühtlasi on eetikakoodeksis ka kirjas, et avaliku elu tegelaste üle on seega ajakirjanduse suurem tähelepanu ja kriitika õigustatud (*ibid.*).

Sellest tulenevalt on avaliku elu tegelasi puudutavate konfliktsemate temade puhul tarvis ajakirjanikul põhjalikult kaalutleda, kas tegemist on suure avaliku huvi või pelgalt liigse uudishimuga.

Kogenematud allikad on inimesed, kes ei ole ajakirjandusega harjunud suhtlema. Sellesse rühma kuuluvad näiteks ka vähese haridusega inimesed, noorukid ning teismelised ja lapsed. Paljude

juhtumite puhul on allika kogenematus tingitud olukorra ootamatusest. Näiteks kui allikas lihtsalt satub juhuslikult kuritegu pealt nägema või on koguni selle ohver.

Selliste allikate puhul on jällegi oluline ajakirjaniku professionaalsus. Kogenematute allikatega suhtlemisel peavad ajakirjanikud tagama, et allikas on kursis, millesse ta ennast informatsiooni jagamisega segab ning et kõike, mida ta räägib, saab ajakirjanik avaldada. Samuti peaks kogenematu allikas olema teadlik meediaga suhtlemise võimalikest tagajärgedest.

1.4.1. Nõrgema osapoole mõiste

Käesolevas töös kasutan korduvalt mõistet “nõrgem” või “nõrgem osapool”, mis kujutab endas ajakirjaniku subjektiivset hinnangut ajakirjanduslike juhtumite osapoolele. “Nõrgemat” osapoolt ajakirjanduses kindla teoreetilise lähtekohaga määratleda ei saa. Küll aga saab käsitleda ühiskonna haavatavaid inimgrupe ja kahju tekitamist ning uurida neid ajakirjanduse kontekstis.

Ajakirjanduses võib haavatavaks olemisel olla mitu erinevat tähendust. Esiteks võib see viidata ajakirjaniku psühholoogilisele haavatavusele, kui kajastatakse traumaatilisi sündmusi nagu autoõnnetused, mõrvad või looduskatastroofid (Richards, 2009). Samas võib haavatav olemine käia ka lugude osapoolte kohta. Ajakirjanik võib oma lugude subjektide pealt omakasu lõigata, neid väärkohelda ja neist vale mulje jätta. Selliste tegevustega võib ajakirjanik subjektidele tekitada koguni psühholoogilise trauma. Ajakirjanikel on ääretult suur võim inimese avaliku maine üle (*ibid.*). Erinevus peitub inimeste staatuses. Rikastel ärimeestel ja tipp-poiitikutel, kellel on raha ja meediatreening selja taga, on ennast maine kahjustamise korral hulga lihtsam kaitsa, kui tavakodanikul (*ibid.*).

Näiteks invaliidid, puuetega inimesed, kodutud, haiged, vaesed, töötud ja kirjaoskamatud on eluteel pidevalt nõrgema positsioonil ja kuuluvad haavatavate gruppide hulka (*ibid.*). Kuigi haavatavaks või nõrgaks ei peeta kõiki nendesse kategooriatesse langevaid inimesi, on nende osakaal siiski väga suur. Seega kui eetilised küsimused ja dilemma kerkivad esile isegi mõjuvõimsate inimeste kajastamisel, siis kõige suuremad ja tugevamad probleemid tekivad kõige nõrgemate ja haavatavamate inimgruppide kajastamisel (*ibid.*).

Sellistes kimbatustes olevatel inimestel ei ole meediakajastuse osas tihtipeale ka erilist valikut, kuigi nende kajastamine võib rikkuda inimväärikust ning tuua kaasa avaliku põlguse nende suhtes (*ibid.*).

Selline käitumine ajakirjanduses on küllaltki kompleksne probleem. Isegi kõige teadlikumad ja eetilised ajakirjanikud peavad arvestama erinevate raskete dilemmadega. Kes selles situatsioonis kannatab? Miks nad selles situatsioonis kannatavad? Kas väike kahju tekitamine ühele inimesele on õigustatud, kui see hoiab ära kahju tekitamise suuremale hulgale inimestest? Mida see kahju endas hõlmab ja kes selle üle otsustab? Kuidas saavad ajakirjanikud ja avalike suhete kujundajad teha selliseid otsuseid kõnealuseid alandamata? (Plaisance, 2009). Ajakirjanikel on seega väga keeruline tasakaalustada korrektset ja põhjalikku kajastamist ning kõnealustele tekitatud võimaliku kahju minimaliseerimist.

Christians ja Nordenstreng (2014) on seetõttu välja käinud, et ajakirjanikel on peale koodeksi vaja veel alternatiivseid juhiseid, mille järgi otsuseid teha. Nende hinnangul on koodeksid piiratud nii ajakirjaniku võimalike dilemmade kui ka kultuuriruumide erinevuse tõttu.

“Eetika peaks olema mitte ametipõhine, vaid kodanikupõhine paradigma. Ajakirjanike sotsiaalne kohustus nõuab ka ühiseid eetilisi printsiipe. Inimväärikus, tõesus ja vägivalda vältimine ühiste printsiipidena tooks ehk kaasa ka kaastundlikuma kajatamise haavatavate inimrühmade suhtes” (Christians ja Nordenstreng, 2014).

2. EESMÄRK JA UURIMISKÜSIMUSED

Bakalaureusetöö olemusest ja selle metoodikast lähtuvalt esitasin eraldi kaks eesmärki, mida semistruktureeritud süvaintervjuude tulemustega täita üritan. Need eesmärgid on:

1. Selgitada välja, kas ja millele tuginedes valivad intervjueeritavad ajakirjanikud konfliktsete juhtumite puhul osapoole.
2. Teha kindlaks, kas intervjueeritavad ajakirjanikud kaitsevad konfliktsete juhtumite puhul pigem nõrgemat osapoolt.

Kolm peamist uurimisküsimust, millele tuginedes loodan eesmäärke täita on:

1. Kas ja kuidas määratlevad ajakirjanikud konfliktsete juhtumite puhul nõrgemat osapoolt?
2. Kas ajakirjanikud tunnevad kohustust/vajadust nõrgemat osapoolt kaitsta ning ka teevad seda?
3. Kuidas ajakirjanikud tehtud valikuid põhjendavad?

3. MEETOD JA VALIM

Selles peatükis selgitan uurimise meetodeid, millega vajalike materjalide ja tulemusteni jõudsin ning toon välja ka töö uurimisküsimused. Lisaks selgitan, kuidas jõudsin kindla valimini, kuidas nendega ühendust võtsin ning millised konstrueeritud juhtumid neile lahendamiseks välja mõtlesin.

3.1. Kvalitatiivsed süvaintervjuud

Bakalaureusetöö andmekogumismeetodiks on semistruktureeritud süvaintervjuud erinevate Eesti ajakirjanikega. Semistruktureeritud intervjuudes kasutatakse osaliselt varem koostatud intervjuukava (vt Lisa 1), kuid jäetakse endale vabadus küsida täiendavaid küsimusi ning muuta küsimuste järjekorda (Tartu Ülikool, 2014). Süvaintervjuu vormi kasutatakse eelkõige seepärast, et huvipakkuvad küsimused on seotud ajakirjanike töö ja sellega seonduvate kogemustega, kuid käsitlevad samas ka nende isiklike tööspidamisi.

Intervjuud hõlmavad endas nii üldisemaid taustaküsimusi kui ka konstrueeritud ajakirjanduslike konfliktjuhtumite analüüsi/lahendamist. Kasutan konkreetseid juhtumeid, et simuleerida paremini ajakirjanike igapäevatööd, mis hõlmab endas reaalseid juhtumeid, mitte teoreetilisi ettekujutusi. Konstrueeritud juhtumite kasutamine aitab vältida olukorda, kus intervjuueeritav on juhtumi detailidega kursis ning seega ei saa seda objektiivselt analüüsida.

Konstrueeritud juhtumid põhinevad uurimistöö teoreetilistes lähtekohtades käsitletule. Arvestasin juhtumite koostamisel ajakirjanike üldiste väärtushinnangute ja nende võimalike põrkumistega ning ajakirjaniku eetikaga. Samuti tagasin selle, et juhtumite osapooli oleks võimalik eristada. Seda näiteks sotsiaalse staatuse, haavatavuse või millegi muu põhjal, mida saab käsitleda osaliste ebavõrdsusena. Lisaks võtsin arvesse ka Eesti ajakirjanduseetika koodeksi erinevaid punkte, et saaksin hiljem selle järgimist/mittejärgimist analüüsida või sellest tulenevaid vastuolusid kaardistada.

Juhtumid on üles ehitatud nii, et intervjuueeritavad saaksid neid vastavalt enda lähenemisviisile ka lahendada.

3.2. Valim

Intervjuude läbiviimiseks kasutasin mittetõenäosuslikku sihipärast valimit, mis tähendab, et valisin sõltuvalt uurimiseesmärkidest välja tüüpilised ja/või ideaalsed küsitletavad (Rämmer, 2014).

Valim koosneb viiest Eesti trükimeedia ajakirjanikust, kes töötavad suurtemates erameediamajades. Televisiooni- ja raadioajakirjanikud jätsin valimist välja, kuna nende puhul tuleks sisse tuua eraldi ka kanalispetsiifilised eripärad ja nendest tulenevad otsustuskohad. Valimisse kuuluvad suurimate päevalehtede ajakirjanikud, kes on tegelenud varasemalt konfliktsete juhtumitega ning on valdavalt uudisajakirjanikud. Valisin suurimate päevalehtede, ehk Postimehe, Õhtulehe ja Eesti Päevalehe ajakirjanikud just seetõttu, et saaksin uurida selliste juhtumite otsustusprotsesse, mis leiaks kajastust üleriigilistes, mitte vaid kohalikes väljaannetes.

Eesti Rahvuringhäälingu (ERR) veebiajakirjanikke valimisse ei kaasatud. Minu hinnangul on ERRi veebiajakirjanike uudisportaalid keskendunud sündmuste neutraalsele kajastusele, mis on avalik-õiguslikule meediamajale iseloomulik ning seega ei sobitu need ajakirjanikud selle töö valimisse. ERRi uudisportaaali neutraalsust kinnitab ka Eesti Rahvuringhäälingu seaduse (2007) paragrahv 3, mille kohaselt on ERR oma “saadete, programmide ja muude meediateenuste tootmisel sõltumatu ning lähtub üksnes seaduse nõuetest”.

Üheks valimi kriteeriumiks võtsin ka selle, et intervjueeritav ajakirjanik oleks varem tegelenud konfliktsete juhtumitega ning oleks valdavalt uudisajakirjanik. Koostasın valimisse sobituvate ajakirjanike nimekirja läbi toimetuste koosseisude sirvimise ning nende liikmete tööga tutvumise. Samuti mängisid valimisse sobituvate ajakirjanike nimekirja koostamisel rolli minu isiklikud meediatarbimise kogemused, mille abil olin kursis, millised ajakirjanikud konfliktsete teemadega tegelenud on.

Võtsin kriteeriumitega sobituvate ajakirjanikega ühendust meiliaadressite kaudu, mille sain veebist, toimetuste kontaktide alt. Kirjas selgitasin oma bakalaureusetöö olemust ja eesmärki ning edastasin neile ka intervjueerimiseks vajaliku nõusoleku vormi. Kuna esimene intervjueeritav leidis aga, et nõusolekuvormi digiallkirjastamine on tüütu, leppisime kokku nii tema kui ka kõigi

järgnevate intervjuueeritavatega, et küsin neilt enne intervjuuga alustamist suulist nõusolekut. Intervjuud koos suuliste nõusolekutega on salvestatud ja transkribeeritud. Intervjuu kava ja konstrueeritud juhtumeid ma ajakirjanikele eelnevalt ei edastanud, sest ei tahtnud, et ajakirjanikud nii küsimuste kui ka juhtumite peale liiga pikalt mõelda (ja ehk isegi kolleegidega arutada) saaksid.

Lõplik valim sõltus suuresti ka sellest, kes e-kirjale vastas ja intervjuu andmiseks aega leidis. Võtsin ühendust kokku kaheteistkümne kriteeriumitega sobiva ajakirjanikuga, kellest mõned ei leidnud intervjuu andmiseks aega ning mõned lihtsalt ei vastanud kirjale. Viisin eelnevalt viiele intervjuule läbi ka prooviintervjuu endale isiklikult tuttava ajakirjanikuga, kes andis tagasisidet ja tegi ettepanekuid nii intervjuu kava kui ka konstrueeritud juhtumite parandamiseks. Peale paranduste tegemist, viisin läbi intervjuud, mis toimusid 2021. aasta maikuu alguses. Epidemioloogilisest olukorrast tingituna toimusid need Zoom'i veebikeskkonnas videovahendusel.

3.3. Konstrueeritud juhtumid

Juhtum A. Kooliõpilased vs. direktor.

Ajakirjanik saab keskkooli õpilastelt kirja süüdistustega nende kooli direktori pihta. Kooliõpilased väidavad kirjas, et direktor käitub õpilaste suhtes lugupidamatult ja kohati isegi ahistavalt. Kirjale on alla kirjutanud kaks gümnaasiumiklassi, kelle kõik õpilased on alaealised. Kooli õpetajad ja teised töötajad kirja saatmisest teadlikud ei ole.

Õpilased süüdistavad direktorit peamiselt õpilaste diskrimineerimises ja nende riietusvalikute üle ebasobilike kommentaaride tegemises. Lisaks kurdavad noored, et direktor saadab neile sotsiaalmeedias pidevalt sõnumeid ning püüab nendega seal rääkida ka koolivälistel teemadel. Vestlustest on õpilastel ka kuvatõmmised.

Direktor süüdistusi omaks ei võta. Ta leiab, et mingit diskrimineerimist ei ole aset leidnud ning riietusvalikute kommenteerimine on pelgalt „sõbralik tõgamine“. Sotsiaalmeedias õpilastega suhtlemist peab ta samuti tänapäeva ühiskonnas normaalseks ja teeb seda enda sõnul lihtsalt selleks, et õpilastega personaalsem kontakt luua.

Selle konstrueeritud juhtumi puhul on teadlikult valitud osapooled, kes oleks üksteisest eristatavad. Kuna Richardsi (2009) kohaselt on lapsed haavatav rühm ja meediasuhtluses kogematu ja ajakirjanike poolt pigem välditud allikas, lõin nende ümber situatsiooni, kus nad on selgelt nõrgema positsioonil. Lisaks sellele, et täiskasvanud on laste suhtes niigi võimupositsioonil, on selle juhtumi puhul see veelgi märkimisväärsem, kuna direktoril on otsene võim ja mõjusus laste hariduselu üle.

Konflikt on selle juhtumi puhul selge - õpilased süüdistavad direktorit diskrimineerimises, lugupidamatuses ja kohati ebasobivas käitumises ning direktor eitab süüdistusi.

Võimalikud eetilised dilemmad, millest juhtumit konstrueerides lähtusin, on järgnevad:

- laste allikatena kasutamine (ajakirjanikel on üldiselt soovitatud lastest kui allikatest pigem hoiduda, sest nende puhul kehtivad täiendavad regulatsioonid);
- süüdi või mitte (direktori võimalik süü ei ole veel tõestatud, ajakirjanik ei tohi enne kohtuotsust käsitleda teda, kui kurjategijat);
- ajakirjaniku sekkumine (kas ajakirjanik hakkab süüdistustele tõendeid otsima ning asub õpilaste suhtes kaitsvale positsioonile või jääb neutraalseks sündmuste kajastajaks)

Juhtum B. Sotsiaalkorter.

Ajakirjanik saab murelikult kodanikult kõne, kes kurdab, et kohalik omavalitsus sunnib teda enda kodust välja kolima.

Tausta uurides selgub, et tegu on vaimse puudega naisterahvaga, kellele andis kohalik omavalitsus 10 aastat tagasi rendilepingu alusel korteri. Nüüd on aga kohalikul omavalitsusel korteriga muud plaanid ning naisterahval paluti uus elamine leida.

Kohalik omavalitsus põhjendab otsust sellega, et neile kuuluvate sotsiaalkorterite arv on piiratud ning kõnealune korter on vaja anda edasi inimesele, kellel on praegusest elanikust raskem puue ja kes on seega keerulisemas olukorras.

Selle konstrueeritud juhtumi puhul valisin teadlikult osapooled, kes on selgelt eristatavad. Lõin situatsiooni, kus oleks omavahel konfliktis puudega inimesed ning kohalik omavalitsus. Puudega inimesed on Richardsi (2009) kohaselt haavatav sotsiaalne rühm, kes sõltub selle juhtumi

kontekstis suuresti kohaliku omavalitsuse otsustest. Seega on ka selle juhtumi puhul osapooled staatuse, sõltuvuse ja võimu poolest ebavõrdsed. Juhtumi laiem probleem peitub aga üldiselt riigi kui institutsiooni süsteemis. Kohalikul omavalitsusel pole piisavalt sotsiaalkortereid ning seega ei jagu abivajajatele elamispindu.

Võimalikud eetilised dilemmad, millest juhtumit konstrueerides lähtusin, on järgnevad:

- puudega inimeste kajastamine (kaalutluskoht, kas selles kontekstis on vajalik tervislikku seisundit mainida; kogenematu allikas);
- ajakirjaniku sekkumine (kas ajakirjanik hakkab nõrgemale osapoollele õiglust taga ajama või juhib neutraalselt tähelepanu institutsiooni kitsaskohale);

Juhtum C. Endise riigikogu liikme lahutus.

Ajakirjanik saab anonüümse vihje, et üks endine riigikogu liige on enda naisest lahutamast ning vara jagamise üle käib suur vaidlus.

Tausta uurides selgub, et vihje lahutusest ja vara jagamise tülist vastab tõele. Ajakirjaniku päringule vastates muutub naine emotsionaalseks ja kurdab, et abikaasa tahab teda kõigest varast ilma jätta ning on palganud selleks parimad lahutusadvokaadid. Temal aga meditsiiniõena raha kohtuvaidlusteks ei ole. Ta lisab, et mehel ei ole õigust kogu vara endale nõuda, kuna osa sellest soetati ka abielu ajal ja ühise kokkuleppena. Abieluvaralepingut paaril sõlmitud ei ole.

Endine riigikogu liige, kelle nimel on ka kogu vara, kinnitab samuti lahutust ja sellega kaasnevat tüli, kuid ei näe selles suurt probleemi. Ta ütleb, et lahutus ja vara jagamine on üks küllaltki tavapärase elu osa ning lisab, et kuna tema oli abielu ajal kordades suurema palgaga ja kogu vara on tema nimel, on tal igati õigus kogu vara endale nõuda. Lapsi lahutaval paaril ei ole.

Selle juhtumi puhul jääb ajakirjanikule rohkem tõlgendusruumi, kui eelnevatel juhtumitel. Valisin teadlikult osapooled, kes oleks omavahel eristatavad sotsiaalse staatuse poolest. Samuti eeldan, et ajakirjanikud näevad juhtumi puhul endise riigikogu liikme abikaasat kui nõrgemat poolt. Seda just eelmainitud sotsiaalse staatuse ning juhtumi teiste eripärade tõttu. Eeldan, et endise riigikogu liikme käitumine ja sõnavõtt kutsub ajakirjanikes esile suurenenud kriitikat, sest ajakirjanduseetika koodeksi (1998) punkti 1.6 kohaselt on see avaliku elu tegelaste puhul põhjendatud.

Konfliktiks on endise riigikogu liikme, tema lahtusadvokaatide ning abikaasa vaheline tüli.

Võimalikud eetilised dilemmad, millest lähtudes juhtumi konstrueerisin, on järgnevad:

- juhtumi kajastus (kas endise riigikogu liikme lahutustüli on piisavalt uudisväärne, et seda kajastada);
- avaliku elu tegelase kajastamine (kas teema on avalikkusele oluline või täidaks lihtsalt uudishimu; kas suurem kriitika endise riigikogu liikme vastu on õigustatud).

4. TULEMUSED JA ANALÜÜS

Uurimise tulemused esitan peamiselt intervjuudes esinenud väidete läbi, mis kas tõestasid või lükkasid ümber varem esile toodud seisukohti või praktikaid.

Tulemuste kaudu saan analüüsida intervjuueeritavate ajakirjanike väärtushinnanguid ning nende vastavust või vastuolu teooriapeatükis lahti seletatud Lambethi (1986) ajakirjanike universaalsetele väärtushinnangutega.

Ajakirjanike hinnangute ja lähenemiste analüüsimisel nii enda töös kogetud kui ka intervjuu jaoks konstrueeritud juhtumite puhul saan järgida, kas läbitakse James Resti (1994) otsustusprotsesside nelja etapi mudelit ning eetiliste dilemmade õigustamise puhul Potteri kasti (vt Joonis 1).

Samuti toon välja ka muud tähelepanekud, mis intervjuudest ajakirjanikega välja paistsid.

Kasutasin intervjuueeritavate tsitaatide märkimisel pseudonüüme, millega on tuvastatav vaid väljaanne, mida ajakirjanikud esindavad.

E – Eesti Päevaleht (E1; E2)

P – Postimees (P1; P2)

Õ – Õhtuleht (Õ1)

Number tähe järel tähistab seda, mis järjekorras ajakirjanikke intervjueriti ning on eelkõige mõeldud selleks, et ühe väljaande ajakirjanikke eristada.

4.1. Väärtushinnangutest lähtumine

Kõik intervjueritavad tõid välja, et ajakirjanikel on omad väärtushinnangud, millest enda igapäevatöös lähtutakse. Eraldi isiklike ja professionaalsete väärtuse eristamist intervjueritavad ajakirjanikud ei täheldanud ning kõik olid ühel meelel, et otsused, mida lugude kajastamisel vastu võetakse, on ajakirjanike universaalsetest väärtushinnangutest tugevalt mõjutatud.

Kõige enam tõsteti ajakirjanike väärtushinnangutest esile **vastutust**. Kõik intervjueritavad tõid välja, et igapäevaselt on iseseisvalt tarvis teha palju valikuid, mis teeb töö väga vastutusrikkaks.

„See on natuke hirmus tegelikult ja läheb kindlasti vähemalt minu puhul selle vastutuse olemasoluga kokku. Ma tunnen, et mul on tegelikult väga-väga palju otsuseid vaja teha ühes päevas“. (E1).

Küsimusele, kelle ees seda vastutust eelkõige tajutakse, olid aga vastused erinevad. Viiest ajakirjanikust kolm leidsid, et vastutus seisneb eelkõige lugeja ees. Üks ajakirjanikest tajus enim vastutust enda lugude allikate ees ning üks eelkõige toimetuse ja ametikaaslaste ees. Siiski rõhutasid aga kõik intervjueritavad, et kuigi vastutust hinnatakse erinevalt, tuleb lugude kajastamisel vastutus võtta kõigi ees. Nii lugeja, allikate, toimetuse kui ka üleüldiselt ametikaaslaste ees.

Vabaduse või autonoomia väärtuse olemasolu kinnitavaid või ümberlukkavaid väiteid tuli intervjuudest välja vähe. Küll aga tegin ajakirjanike jutu sees märkusi ka kohtades, kus minu hinnangul see ikkagi paistab läbi. Eesti Päevalehe ajakirjanikud tõid näiteks välja, et endale ebamugavate või mittesobilike teemade puhul on neil alati olnud vabadus nende kajastamisest keelduda.

„... meil on mõistlik toimetus ja me jagame teemasid ja lugusid ikka nii, et kes tahab, see teeb. Sunniviisiliset ma ei ole kunagi pidanud midagi kajastama, mida ma tegelikult ei tahaks. Õnneks on ajakirjandus ikkagi vaba“. (E2).

Seda, et keegi midagi sunniviisiliselt kirjutama peab, ei tohigi juhtuda. Eesti ajakirjanduseetika koodeksi (1998) punkti 2.4 kohaselt „ei saa toimetuse töötajat kohustada kirjutama või tegema midagi taolist, mis on vastuolus tema isiklike tõekspidamistega“.

Samuti kujutab vabaduse väärtushinnang näiteks huvide konflikte, mida peab ajakirjanik enda töös igal juhul vältima. Ükski intervjuueeritavatest ei tunnistanud, et oleks kunagi kajastanud juhtumit, mille puhul ta oleks huvide konflikti tunnetanud. Samas on seda märganud kolleegide töös.

„Üks hea näide oleks tõenäoliselt kliimaajakirjanikud. Noh, kes need kajastavad neid teemasid. Ilmselgelt on nad ise ka keskkonnateadlikud inimesed ja seda teemat käsitledes on nende huvi loodust kaitsta. Aga ma ütleks, et nende puhul on see ka loogiline“. (P1).

Selline käsitus läheb aga vastuollu väärtusega alati **tõde kajastada**. Kuigi kõik intervjuueeritavatest ajakirjanikest rõhutasid seda väärtust, sai intervjuusid analüüsides selgeks, et tõe kajastamist mõtestatakse erinevalt ning selle saavutamiseks on kõigil omad meetodid.

Lambethi (1986) sõnastust meelde tuletades tähendab see väärtus eelkõige tõese informatsiooni esitamist, mis sobituks konteksti ja kohtleks osapooli võrdselt. Intervjuueeritavad ajakirjanikud mõtestasid seda veidi teistmoodi. Üks intervjuueeritavatest tõi näiteks välja, et tema hinnangul ajakirjanik ei aja ja ei tohikski tõe taga ajada.

“Mina küll tõe leidmisega ei tegele. Mina tegelen faktipõhise kontrollitud informatsiooni leidmisega. See tõe printsiip on minu arvates täielik jama, see on vist mingi teise koolkonna hoiak”. (P2).

See ajakirjanik kirjeldas tegelikult Lambethi (1986) sõnastuste kohaselt õigluse, mitte tõe kajastamise väärtust, nagu ta ise arvas. Kõik intervjuueeritavad ajakirjanikud oskasid välja tuua, et sündmuste tõene kajastus tähendab seda, et kõik info on korrektne ja täpne ning vastasel juhul on tegemist valeinfo levitamisega.

„Kui ma ei saa midagi üle kontrollida, siis ma lihtsalt ei pane seda välja. /.../ Kui ma ei ole kindel, et see, mis ma kirjutan on õige, siis ma lihtsalt jätan loost selle info välja. Ega keegi ei taha valeinfot välja panna“. (E1).

Õigluse väärtus tuli intervjueeritavate jutust küll välja, kuid kippus eelnevalt mainitud tõe kajastamise väärtusega segunema. Mitmed intervjueeritavatest ajakirjanikest rääkisid, et nii eelmainitud tõe kajastamine kui ka õiglane kajastamine on mõlemad küllaltki subjektiivsed printsiibid, mille järgimisel ei saagi ühist arusaama olla. Üks ajakirjanikest ütles, et tõe ja õiglust taga ajades ei ole tegu sõltumatu ajakirjandusega.

„Siin saab filosoofiliseks minna ja küsida, et kas ma siis olen ikkagi sõltumatu ajakirjaniku rolli täitja, kui minult samas ka tõe ja õiglase info edastamist oodatakse. Ma arvan, et ei ole. /.../ Tihtipeale ei saagi seda ju kunagi teada, mis on nüüd see absoluutne tõe ja kellel on õigus“. (P1).

Sellisele vaatenurgale saab vastu vaielda ühe Eesti Päevalehe ajakirjaniku öelduga, kes tões samuti, et konfliktseid juhtumeid sõltumatult kajastada ei ole lihtne. Samas tõi ta välja, et õiglase kajastamise väärtuse järgimine on siiski alati oluline.

„See, et sa mingit hoiakut ei võta... see on alati keeruline, aga see on võimalik. Ma mõtlen alati selle peale väga palju, et kuidas teha nii, et lugu oleks kõigi suhtes õiglane“. (E1).

Kõik viis ajakirjanikku tajusid enda töös ka **inimlikkuse** väärtushinnangut ning põhjendasid selle järgimisega väga paljusid valikuid. Eelkõige tõi ajakirjanikud välja, et konfliktsemate temade puhul on inimlik osapooltele kaasa tunda ning kui ka eelmainitud õiglust taga aetakse, siis tehakse seda just nende jaoks, kes seda vajavad.

„Kui on juhtum, kus on osapooled ja ma tunnen, et kellelegi tehakse liiga, siis sellesama inimlikkuse tõttu võibki juhtuda, et ma tunnen paratamatult soovi teda kaitsta või kuidagi tema suhtes eelkõige õiglane olla“. (Õ1).

Kõik intervjueeritavad tõesid, et kuigi ajakirjandusliku ideaali järgi võiks ajakirjanik tõesti igas olukorras sõltumatuks jääda, on ta eelkõige ikkagi inimene ja seega omab inimestele iseloomulikke omadusi, mida lihtsalt ignoreerida ei saa. Inimlikkus on üks nendest.

„Ega mul ei ole ju ajakirjanikuna otseselt mingit kohustust kellegi poolele hoida või talle kaasa tunda. Seal tekib eetikaga vastuolu jah, aga eks me kipume seda ikkagi päris üksmeelselt tegema. See on lihtsalt inimlik ja loogiline, ma arvan”. (E2).

4.2. Vastuolud sõltumatuslega

Eelneva alapeatüki viimased tsitaadid ja selgitused toovad esile probleemi. Kuigi ajakirjanikud peaksid olema teoorias sõltumatud, ei ole see praktikas alati võimalik. Eriti kui võtta arvesse, kui mitmed tegurid ajakirjaniku igapäevatööd mõjutavad.

Vastuolusid tavapärasel ajakirjanduspraktikas ja sõltumatusle printsipiis märkasid ka kõik intervjuueeritavad ajakirjanikud. Põhiliseks probleemiks peetakse seda, et ajakirjaniku hinnanguid ja isiklike otsustuskohi tähtsustatakse nii teoorias kui ka praktikas, kuid teisalt ei olda rahul, kui need hinnangud ja otsused kajastusest läbi paistavad.

Konfliktsete juhtumite puhul kellelegi kaasa tundmist täheldasid kõik ajakirjanikud.

„Ma võin ju raskemate teemade puhul inimestele kaasa tunda ja arvata, et olukord ei ole võrdne. Aga mina olen ikkagi uudisajakirjanik, ma ei tohi mingeid hinnanguid enda lugudele külge panna. See pole päevakommentaari või midagi sellist“. (P2).

Kolm ajakirjanikku viiest tõdes samas, et kuigi hinnangud ja isiklikud arvamused võivad lugu kirjutades ajakirjanikul olla, siis lõplikus kajastuses ei tohiks neid mitte mingil juhul olla märgata. Üks ajakirjanik sõnastas käitumismustri järgnevalt:

“Minu arust on see okei, kui sa lähed lugu tegema nii, et sul on enne mingi eeldus sellest, et kes on nii-öelda hea ja kes on halb. Sul võib olla see eeldus, aga sa pead alati olema valmis sellest eeldusest lahti laskma, kui see mingi faktiga näiteks ümber lükatakse”. (E1).

Seega ongi ajakirjanikel ülesanne kõik enda eeldused, arvamused ja hinnangud kõrvale jätta ning isegi konfliktseid juhtumeid objektiivselt kajastada. Iseasi on see, kas seda ülesannet ka ideaalide järgi täidetakse.

4.2.1. Nõrgema kaitsmine

„Me kõik näeme natuke neid lugusid nagu muinasjutte – kes on kuri hunt ja kes on punamiitsike. Aga kas me paneme selle loosse kirja, see on juba enda valik. Üritatakse ikka formaalne olla ja kajastada nii, nagu on õige, aga ma tunnen, et kõigil on peas paigas, kes on halb ja kes on hea ja me tahame ühte, seda väetimat poolt tegelikult toetada“. (Õ1).

Intervjueeritavatest ajakirjanikest olid kõik ühel meelel, et tulenevalt inimlikkusest, empaatiavõimest või millestki kolmandast tunnevad ajakirjanikud konfliktsete juhtumite korral kohati vajadust toetada või kaitsta just ühte, pealtnäha nõrgemat osapoolt. Oluline on rõhutada, et nagu eelmises alapeatükis selgus, siis intervjueeritavad küll tunnevad sellist vajadust, aga üldiselt ei tegutse selle järgi. Vähemalt mitte teadlikult.

„See pealtvaatajaks ja kajastajaks olemine on iseenesest raske, sest tõesti kõigil on oma arvamus mingite teemade kohta ja siis alateadlikult tuuaksegi esile seda “enda tõde” pigem“. (E2).

Kõik intervjueeritavad ajakirjanikud oskasid enda igapäevatööst tuletatud näidetest ja konstrueeritud juhtumitest osapooli eristada ning nende hinnangul nõrgema poole välja tuua.

Järgnevalt toon välja intervjueeritavate töökogemuste põhjal eristatavad sotsiaalsed rühmad, keda nad üldiselt käsitlevad konfliktsete teemade puhul nõrgema osapoolena. Lisan iga rühma järgi märksõnadega ka ajakirjanike põhjendused. Üldiselt kuuluvad ajakirjanike hinnangul nõrgemate osapoolte hulka:

- lapsed (haavatav rühm; võimupuudus võrreldes täiskasvanutega);
- seksuaalselt väärkoheldud inimesed (võimalik kuriteo ja ohvri olemasolu);
- vanurid (haavatav rühm);
- puudega inimesed (haavatav rühm);
- immigrandid / pagulased (võõras kultuuriruum; negatiivne meelestatus nende suhtes).

Samas tõid ajakirjanikud välja, et tavaliselt saab osapooli eristada ainult vastavalt juhtumi detailidele ning osapoolte võrdsus või ebavõrdsus on suhteline.

“See on selline ühiskondlik pilt, mis meil ju kõigil on, et kui ühel pool on näiteks üksikemast lasteaiakasvataja ja teisel pool suure palgaga riigikogu liige, siis paratamatult sa kaldud selle üksikema poole. Isegi kui sa kõiki detaile ei tea, siis sa lihtsalt teed selle valiku”. (E1).

Miks ajakirjanikud osapoolte osas valiku teevad, ei ole selge. Intervjueeritavad tõid välja küll erinevaid faktoreid, mis igapäevatoos osapoolte eristamist ning ühe eelistamist soodustavad, aga kindlaid põhjuseid, miks seda esineb, välja ei osatud tuua. Pigem põhjendati valikut üldise “moraalse kompassi” järgi käitumisega, mis tähendab, et lähtutakse peamiselt isiklikust eetikast. Lühidalt öeldes teevad ajakirjanikud otsuseid selle järgi, mida nad selles situatsioonis õigeks peavad. Seega saab öelda, et ajakirjanike igapäevatoos on valik osapoolte valimisel ja võimaliku nõrgema kaitsmisel peamiselt situatsioonipõhine.

4.3. Konstrueeritud juhtumite lahendamine

Järgnevalt toon välja intervjueeritavate ajakirjanike erinevad hoiakud ja valikud konstrueeritud juhtumitega tegelemisel.

Juhtum A. Kooliõpilased vs. direktor.

Selle juhtumi puhul tõid kõik ajakirjanikud välja selge konflikti kooliõpilaste ja direktori vahel. Kolm ajakirjanikku viiest reageerisid juhtumi kirjeldusele emotsionaalselt ning võtsid koheselt kooliõpilaste suhtes kaitsva positsiooni. Üks ajakirjanik reageeris eriti tugevalt:

“Ma tunnen koheselt kaasa neile lastele. Vahet pole, kas see on hetkel tõsi või mitte. See on nii tõsine teema lihtsalt. Mulle kargab kohe selline pedofiilia hirm sisse ja see on üks rõvedus ja ma tahaks, et see inimene saaks karistada”. (Õ1).

Siinkohal on selgelt näha, et kuna tegemist on konfliktse teemaga, kus osapooled on selgelt eristatavad, lõi ajakirjanik koheselt endale eelduse ning astus nõrgema kaitseks välja. Eriti märkimisväärne on, et nii tema kui kaks teist ajakirjanikku esitasid eelduse vaid süüdistuste põhjal. Selle eelduse tekkimist saab põhjendada asjaoluga, et varasemalt tõid kõik viis ajakirjanikku enda varasemate tööpraktikate põhjal välja, et kui tegemist on lastega seotud juhtumitega, võetakse üldjuhul neid kaitsev positsioon. Kõik kolm emotsionaalselt reageerinud ajakirjanikku tunnistasid,

et läheneksid juhtumile läbi tõendite leidmise ja allikatega suhtlemise, aga ei suudaks seda juhtumi asjaolude tõttu neutraalselt kajastada.

Ülejäänud kaks ajakirjanikku võtsid juhtumi osas neutraalse kajastamise hoiaku. Mõlema esimeseks tähelepanekuks oli asjaolu, et kuna direktor oli lastega eraelu teemadel sotsiaalmeedias suhelnud, peaks sellele leiduma ka tõestust, mille põhjal saab vajadusel edasi tegutseda. Nemad isiklikult ennast looga ei seoks, vaid kajastaksid ainult osapoolte ütlusi ja tõendeid ning võtaksid seejärel direktori käitumise osas eksperthinnangu. Samas ütlesid ka nemad, et inimlikkuse tõttu hoiavad sisimas pigem laste poolele, kuid ei lase sellel loos kajastuda, kui süüdistused tõestatud ei ole.

Eetilise dilemmana märkas viiest ajakirjanikust neli kooliõpilaste kui allikate kasutamist. Eesti ajakirjanduseetika koodeksi (1998) punkti 3.6 kohaselt tuleb lapsi intervjuuerida lapsevanema või lapse eest vastutava isiku juuresolekul või nõusolekul. Kui intervjuu kaitseb aga lapse huve või laps on niigi avalikkuse tähelepanu all, võib selles teha erandeid (*ibid.*). Eetikakoodeksi sõnastusega olid kõik intervjueeritavad kursis ning sellest tulenevalt alustati ka juhtumi kajastamist lastevanemate nõusoleku küsimisega.

Üks ajakirjanikest luba küsimist vajalikuks ei pidanud. Tema sõnul tõmbasid õpilased ise endale avalikkuse tähelepanu, kui ajakirjanikule kirja saatsid. Samuti pidas ta gümnaasiumiklasside õpilasi piisavalt iseseisvateks, et nendega ilma vanemate nõusolekuta rääkida.

Juhtum B. Sotsiaalkorterid.

Selle juhtumi puhul tajus viiest ajakirjanikust kolm, et konflikt leiab aset riigi kui institutsiooni ning puudega naisterahva vahel. Kaks ajakirjanikku leidsid, et konflikt on puudega naisterahva ning kohaliku omavalitsuse vahel. Mõlemad tuvastused on tegelikult korrektsed ning küsimus seisneb pigem loo fookuses ning kajastusviisis.

Need ajakirjanikud, kes nägid probleemi riiklikul tasandil, lahendasid juhtumi viisil, mis toob läbi osapoolte neutraalse kajastamise esile suurema probleemi. Need ajakirjanikud, kes märkasid ühe osapoolena kohalikku omavalitsust, asusid puudega naisterahvast kaitsma, talle õiglust taga otsima ning KOV-lt selgitusi küsima.

Seega saab selle juhtumi puhul öelda, et osapoolte eelistamine ja nõrgema kaitsmine toimus tulenevalt loo mõtestamisest ja sellele fookuse leidmisest.

Eetiliste dilemmadena märkasid kõik ajakirjanikud puudega inimeste kajastamist. Kõik intervjueeritavatest ajakirjanikest olid kursis, et ajakirjanduseetika koodeksi (1998) punkti 4.6 kohaselt tohib nii inimese vaimse kui ka füüsilise tervise seisundit kajastada ainult siis, kui inimene on selleks loa andnud või kui avalikkuse huvi nõuab nende andmete avaldamist. Selle juhtumi puhul leidsid kõik intervjueeritavad, et kuna loo fookus oleks suuresti puudega inimestel, on selle kajastamine ka igati õigustatud.

Juhtum C. Endise riigikogu liikme lahutus.

Selle juhtumi puhul ütlesid viiest ajakirjanikust kolm, et näevad küll juhtumi puhul konflikti endise riigikogu liikme ja tema abikaasa vahel, kuid ei oleks isiklikult nõus seda kajastama. Nad leidsid, et kuigi lugejaid selline konflikt kindlasti huvitaks, ei ole nemad sellist tüüpi ajakirjanikud, kes kajastaks „kollaseid teemasid“ ning jätaks selle pigem kolleegidele. Samuti jäid nad arvamusele, et uudisväärtust on sellise juhtumi puhul liiga vähe, et selle kajastamine õigustatud oleks. Seega jäi üle veel kaks ajakirjanikku, kes oleks enda igapäevatöös juhtumi kajastamisega nõus.

Mõlemad ajakirjanikud tuvastasid konflikti endise riigikogu liikme ja tema abikaasa vahel. Juhtumi kajastamise põhjendamiseks töid ajakirjanikud välja, et kuna tegemist on endise riigikogu liikmega, on tegemist avaliku elu tegelasega ning seega on suurenenud avalik huvi ka põhjendatud. Ajakirjanike väiteid kinnitab ka Eesti ajakirjanduseetika koodeksi (1998) punkt 1.6, mille kohaselt on ajakirjandusel avaliku elu tegelaste tegevustesse tavalisest suurem tähelepanu ja kriitika õigustatud.

Kuna üks osapool on avaliku elu tegelane ning teine mitte, leidsid kaks ajakirjanikku, et seega on õigustatud ka selle juhtumi puhul kohelda abikaasat kui nõrgemat osapoolt. Seda põhjendas üks ajakirjanikest ka sellega, et endise riigikogu liikmena on mehel suurem sotsiaalne kapital ja finantsiline võimekus, mis tähendab, et osapooled pole ilmselgelt võrdsetel positsioonidel. Lisaks tõi ta välja, et „enda abikaasa kõigest ilma jätmine ei ole moraalselt õige“ ning seega on tema subjektiivsus põhjendatud.

5. JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON

5.1. Kas ja kuidas määratlevad ajakirjanikud konfliktsete juhtumite puhul nõrgemat osapoolt?

Nõrgemat osapoolt ei ole võimalik defineerida või teoreetiliste käsitluste järgi kuidagi määratleda. Richardsi (2009) kohaselt eksisteerivad aga haavatavad rühmad, kes on kas teatud olukordades või siis üleüldse eluteel pidevalt nõrgemal positsioonil. Haavatavate inimeste rühma kuuluvad näiteks puuetega inimesed, invaliidid, vaesed, töötud, kodutud jt. Samas võib sõltuvalt olukorrale olla haavatav ka õnnetuses kannatanu, kuriteo tunnistaja või kuriteo ohver (*ibid.*).

Ajakirjanikud lähenevad konfliktsetele juhtumitele erinevalt, vastavalt nii enda isiklikele tõekspidamistele kui ka näiteks tööetikale.

Konfliktijuhtumite puhul osapoolte eristamist on ajakirjanike töös märgata ning eristamist tunnistasid ka intervjueeritavad ajakirjanikud. Seda, mille järgi osapooltel vahet tehakse ning võimalikku nõrgemat osapoolt määratletakse oli ka ajakirjanikel endil raske kaardistada ning üldjuhul jõeti tõdemusele, et see sõltub olukorrast.

Siiski oskasid intervjueeritavad ajakirjanikud nii enda igapäevatöös kui ka konstrueeritud juhtumite lahendamisel välja tuua mõningad eristamistunnused, mille puhul nad osapooltel vahet teevad. Nendeks on:

- vanus (nt lapsed võrreldes täiskasvanutega);
- sotsiaalne staatus (nt avaliku elu tegelane võrreldes tavainimesega);
- võim (nt riik võrreldes tavainimesega);
- meediakogemus (nt minister, kes on harjunud meediaga suhtlema võrreldes tavainimesega)
- rikkus (nt rikas inimene võrreldes vaese inimesega)
- haavatavus (nt haavatavasse rühma kuuluv puudega inimene võrreldes täiesti terve inimesega).

5.2. Kas ajakirjanikud tunnevad kohustust/vajadust nõrgemat osapoolt kaitsta ning ka teevad seda?

Teoreetilistest lähtekohtadest ning intervjuudest ajakirjanikega selgus, et nõrgema kaitsmise kohustust või vajadust tuntakse küll. Ajakirjanikud tõid tihtipeale nõrgema kaitsmise vajaduse selgitamiseks välja Lambethi (1986) universaalse ajakirjaniku väärtuse, milleks on **inimlikkus**. Selle kohaselt on ajakirjanikul paratamatult tarvis täita ka enda loomulikke, inimeseks olemisega kaasaskäivaid kohustusi. Neli intervjuueeritavat viiest jõudsid samas järeldusele, et kuna inimesed defineerivad inimlikkust erinevalt, tähendab see kõigile ka erinevaid loomulikena näivaid kohustusi.

Ajakirjanike kohuse- või vajadustunde nõrgemat osapoolt kaitsta saab hästi kokku võtta lõiguga intervjuust ühe Postimehe ajakirjanikuga.

P1: „*See on jah huvitav. Ma olen ka sulle siin täna pidevalt rääkinud eksole, et tegelikult see tahe on kuskil kuklas alati olemas. Noh, et kuigi nagu ma rääkisin, siis mina isiklikult oma lugudes kedagi tahtlikult kaitsma ei hakka, siis see inimlik vajadus tahab ikka vahepeal välja tulla ka*“.

Autor: „*Aga Juhan Peegel ütleski ju, et ajakirjanik võid olla, aga inimene pead olema*“.

P1: „*Jaa, tal oli õigus. Peadki. Aga samas nagu ma olen korduvalt öelnud, siis töö alati ei luba olla*“.

Minu intervjuueeritavate ajakirjanike puhul paistis nõrgema kaitsmist ka päriselt töös rakendavat viiest kolm ajakirjanikku ehk üle poole. Hindan seda eelkõige selle põhjal, et nad asusid nõrgemat kaitsma igapäevatöös ja konstrueeritud juhtumite puhul ka siis, kui tegemist ei olnud täiesti selge nõrga ja tugeva omavahelise konfliktijuhtumiga. Kuigi juhtumite hindamine on samuti subjektiivne, põhineb minu hinnang ka mujal intervjuus öeldule, kus tundus, et nõrgema kaitsmine ka loo lõplikus kajastuses ei ole probleem.

Kahe ülejäänud ajakirjaniku puhul oli selge, et nemad nõrgema kaitsmise põhimõtet enda töös ei kasuta. Nad jäid enda igapäevatööd kirjeldades ning juhtumeid lahendades küllaltki objektiivseks ning tõid näidetena, kus nad peaks nõrgema kaitsmist vajalikuks, vaid sellised juhtumid, kus oli kellegi suhtes pandud toime kuritegu.

5.3. Kuidas ajakirjanikud tehtud valikuid põhjendavad?

Eelkõige põhjendasidki ajakirjanikud enda valikuid sellega, et nii nagu kajastatavad osapooled, on ka ajakirjanikud eelkõige inimesed, kellel omad isikuomadused, väärtushinnangud jm.

Samuti tõid ajakirjanikud pidevalt nõrgema kaitsmise vajaduse selgitamiseks välja Lambethi (1986) universaalse ajakirjaniku väärtuse, milleks on **inimlikkus**. Selle kohaselt on ajakirjanikul paratamatult tarvis täita ka enda loomulikke, inimeseks olemisega kaasaskäivaid kohustusi. Neli intervjueeritavat viiest jõudsid samas järeldusele, et kuna inimesed defineerivad inimlikkust erinevalt, tähendab see kõigile ka erinevaid loomulikena näivaid kohustusi.

Tihti peale põhjendasid intervjueeritavad ajakirjanikud enda vajadust või kohustust nõrgemat kaitsta ka “loogilisena” või siis jõudsid lihtsalt tõdemuseni, et “see tundub õige”. Sellest tulenevalt on aga keeruline midagi järeldada.

Mida saab aga välja tuua on see, et kindlasti kõige rohkem põhjendati osapoolte valimist ja nõrgema kaitsmist teatud situatsiooni või juhtumi eripäradega.

KOKKUVÕTE

Ajakirjaniku tööd ja ajakirjaniku töö käigus tekkinud otsuste langetamist mõjutavad mitmed erinevad tegurid. Käesolevas bakalaureusetöös käsitlesin just neid tegureid, mis minu hinnangul kõige enam osapoolte valimist ja nõrgema osapoolle kaitsmist soosivad.

Uurimistööga selgitasin välja, millised on erinevad otsustuskohad, mida ajakirjanikud enda igapäevatöös kogevad ning kuidas nad lähtuvalt enda kogemustest ja moraalsetest tõekspidamistest neid kindlaid olukordi lahendaksid. Samuti uurisin töös täpsemalt, milliste argumentidega ajakirjanikud langetatud moraalset otsuseid põhjendavad, ning kas ja millistel põhjustel tuntakse kohustust või vajadust nõrgemaid osapooli konfliktsete juhtumite korral kaitsta.

Teoreetilisi ja empiirilisi lähtekohti analüüsid selgus, et ajakirjanike tööalaseid otsuseid mõjutavad tegurid võivad olla nii tööalased kui ka isiklikud ning varieeruvad sõltuvalt olukordadest. Rolli mängivad nii ajakirjaniku väärtushinnangud, eetika, varasemad kogemused kui ka muud tegurid. Eelkõige sõltuvad otsused ajakirjanikest endast. Töö käigus ilmnis näiteks asjaolu, et ajakirjanikel on mõned mõjutegurid saanud tööruutinis niivõrd tavalisteks, et nende olemasolu igapäevatöös ei märgatagi.

„Lõpuks muutubki see selliseks sissekõnnitud rajaks, mida mööda sa kõnnid. Sa võtad mingi loo ette ja sa juba tead, et millist poolt siin esile tõsta ja kuidas seda kajastada. Ega selle peale töö käigus ei mõtle“. (Õ1).

Samuti sai töö käigus selgeks, et kuigi ajakirjanikud peaks juhtumite puhul osapooli võrdselt kohtlema, ei ole see alati võimalik. Kuna ajakirjanik on eelkõige inimene, kellel on omad väärtushinnangud, kogemused, veendumused jm, teeb ta tööalaseid otsuseid paratamatult nendele tuginedes. Nii on ka nõrgemate osapoolte eelistamise ja kaitsmise puhul. Töö empiirilisest osast selgus, et konfliktsete juhtumite puhul eristatakse osapooli peamiselt olukorra ja selle asjaolude põhiselt. Siiski selgus, et leiduvad ka kindlad grupid, keda peetakse sotsiaalselt haavatavateks ning seega konfliktides ka nõrgemateks.

Selgeid vastuseid sellest, miks ajakirjanikud mingeid valikuid teevad, ei tulnud. Paratamatult tuleb tsiteerida Foremani (2010), kes on arvamusel, et kõiki ajakirjanike tööalaseid valikuid saab kõige paremini põhjendada fraasiga „*It depends*“ („See sõltub“).

SUMMARY

Estonian journalists' views on the principle of protecting the weak

Many factors affect the work of a journalist and the decisions made in the process. In this bachelor's thesis I dealt with the specific factors, which in my opinion favor choosing a side and protecting the weak.

In this paper, I found out what are the different points of decision-making that journalists face on a daily basis and how they would handle a certain situation depending on their experiences and beliefs. In addition, I researched how they would argue their chosen moral decisions, as well as if and in what situations do they feel an obligation or a need to defend a weaker side in a conflicting case.

When analysing the theoretical and empirical starting points of the work, it turned out that the factors which affect journalists' decisions can be both work-related and personal, with the differences depending on the situation. A journalists' value assessment, ethics, previous experiences, and other factors play a big role as well in making a decision. However, first and foremost the decisions are dependent on the journalist. During my research, it became clear that many factors which influence a journalist have, in the work process, become so standard that they go unnoticed.

“In the end, it ends up being a matter that you are okay with. You look at a story and you already know which part needs to be brought to the forefront and how to report it. You don't really think about it when you are doing it”. (Õ1).

The research also showed that while a journalist has to treat the parties of the case equally, in most cases it is just not possible. A journalist is, above all else, a person who has their own outlook, experiences, and beliefs. Thus, a journalist inevitably forms their professional decisions based on those aspects. The same applies to defending the weak and favouring the weaker side. In the empirical portion, I found that with conflicting cases, the parties are typically differentiated by the situation and its circumstances. It needs to be said that there are certain groups, who are considered to be socially vulnerable and based on that, the weaker sides of a given conflict.

Journalists didn't provide clear answers and explanations to their decisions. Out of necessity, Foreman (2010) must be cited, who believes that every professional decision a journalist makes can be best described with the phrase "*It depends*".

Kasutatud allikad

Abromovitch, H. (2007). Stimulating ethical awareness during training. *Journal of Analytical Psychology*, 449–461.

Borden, S. (2007). Mapping Ethical Arguments in Journalism. *Mass Communication & Society*, 10, 275-297.

Christians, C.G, Fackler, M., Richardson, K.B, Kreshel, P.J, Woods, R.H. (1991). *Media Ethics. Cases and Moral Reasoning*.

Day, L. (2006). *Ethics In Media Communications: Cases and Controversies*. Belmont: Thomson Wadsworth.

Eesti ajakirjanduseetika koodeks. (1998). Kasutatud 14.04.2021, <http://www.eall.ee/eetikakoodeks.html>

Eetikakoodeksite käsiraamat. (2007). Tartu: TÜ Eetikakeskus.

Elliot, D. (2008). Essential Shared Values and 21st Century Journalism. *The Handbook of Mass Media Ethics*, 28–40.

Foreman, G. (2010). *The Ethical Journalist: Making Responsible Decisions in the Pursuit of News*. New York: Wiley-Blackwell.

Hanitzsch, T. (2011). Populist Disseminators, Detached Watchdogs, Critical Change Agents and Opportunist Facilitators: Professional Milieus, the Journalistic Field and Autonomy in 18 Countries. *International Communication Gazette*, 73, 477–494.

Harro-Loit, H., Lauk, E. (2016). Journalists in Estonia. Country report. Kasutatud 20.04.2021, <https://worldsofjournalism.org/country-reports/>

Hennoste, T. (2001) Uudise käsiraamat. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.

Janowitz, M. (1975). Professional Models in Journalism: The Gatekeeper and the Advocate. *Journalism Quarterly*, 52, 618–626, 662.

Josephson, M. (1991). *Ethical Issues and Opportunities in Journalism*. Marina del Rey: The Josephson Institute.

Lambeth, E. (1986). *Committed Journalism: An Ethic for the Profession*. Bloomington: Indian University Press.

McBride, K., Rosenstiel, T. (2014). *The New Ethics of Journalism: Principles for the 21st Century*. California: SAGE.

Plaisance P. (2008). *Media Ethics: key principles for responsible practice*. Thousand Oaks: SAGE.

Rest, J. (1994). *Background: Theory and Research in Moral Development in Professions*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates.

Richards, I. (2009). Managing the margins: how journalism reports the vulnerable. *Asia Pacific Media Educator*, 19, 14-22.

Rämmer, A. (2014). Valimi moodustamine. Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas. Kasutatud 13.03.2021.

Smith, R. F. (2008). *Ethics in journalism (6th edition)*. Malden: Blackwell.

Sükijainen, K. (2014). *Eetiliste dilemmade märkamise ja lahendamise praktikad Pealtnägija näitel*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond.

Tartu Ülikooli kodulehekülg (2014). Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas. Kasutatud 13.03.2021.

Tralla, J. (2019). Meediakriitik: ajakirjandus on mänginud end klikkide armastusega kahvlisse.. Kasutatud 20.05.2021, <https://www.err.ee/1018655/meediakriitik-ajakirjandus-on-manginud-end-klikkide-armastusega-kahvlisse>

Westbrook, T. (1994). Tracking the Moral Development of Journalists: A Look at Them and Their Work. J. Rest (toim), *Background: Theory and Research in Moral Development in Professions* (lk 189-199). Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates.

Lisa 1. Intervjuu kava

Intervjuu kava

Soojendusküsimused

1. Kirjeldage palun, kuidas te ajakirjanikutööni jõudsite.
2. Kaua te nüüdseks ajakirjanikuna töötanud olete? Kuidas on teie arusaam ametist aja jooksul muutunud?
3. Kuidas te seda ametit kirjeldaksite? Mis on näiteks positiivsed ja negatiivsed küljed ajakirjaniku töö juures?
4. Kuivõrd vastutusrikkaks te enda tööd peate? Milles või kelle ees see vastutus seisneb?
5. Kui tihti teil enda töös konfliktsete juhtumite kajastamist ette tuleb? On teil mõni kindel viis, kuidas te nende puhul lähenete?
6. Milline juhtum on kõige värskem või milline näiteks neist kõige meeldejäävam olnud on? Kuidas te sellele lähenesite ja kuidas kajastasite? (Osapooled jm).

Konstrueeritud juhtumite lahendamine

Need küsimused sõltuvad üldiselt vastavalt intervjuueeritava valikutele ja põhjendustele.

1. Kas võtaksite juhtumi lahendada?
2. Milles seisneb konflikt?
3. Kes on osapooled? Kas te saate neid kuidagi eristada?
4. Kuidas juhtumile lähenete? Miks nii?
5. Millistele allikatele juhtumi lahendamisel toetuksite? Miks?
6. Kas märkate selle juhtumi puhul mingisuguseid eetilisi dilemmasid? Milles need seisnevad?
7. Milline võiks teiepoolne juhtumi kajastus välja näha?

Pärastised küsimused

1. Tuleb teil enda töös tihti olukordi, kus seisate vastamisi eetiliste dilemmadega?
2. Millised dilemmad on kõige sagedasemad?
3. Kas teil on mingid kindlad põhimõtted või väärtused, mida te enda igapäevatöös jälgite?
4. Lähevad need põhimõtted või väärtused ka vahel omavahel vastuollu? Millised ning mil määral?
5. Kuidas teie ajakirjaniku sõltumatusesse suhtute? Kas järgite seda põhimõtet või ei ole see teie arvates võimalik?
6. Tajute te selliste juhtumite puhul osaliste vahel ka ebavõrdsust? Mil määral?
7. Olete te mõne sotsiaalse rühma või inimgrupi kajastamises tundlikumad?
8. Tunnete te siis vajadust seda osapoolt kaitsta?
9. Kas olete varem enda töös tunnetanud osapoolte kindlat eristamist?
10. Kas te arvate, et see on midagi, mis on paratamatu või tuleks seda proovida ära hoida? Mida selleks tegema peaks?

Küsimused on mõeldud eelkõige autorile endale. Nende sõnastus ega järjekord ei ole kindlaks määratud ning küsimused toimivad pigem abivahendina.

Lisa 2. E-kiri intervjuueeritavatele

Lugupeetud

Minu nimi on Alex-Sander Puhm ja olen Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni eriala kolmanda kursuse tudeng.

Tegelen hetkel oma bakalaureusetöö kirjutamisega, mille pealkirjaks on “Nõrgema kaitsmise põhimõte Eesti ajakirjanike seas”.

Uurimistöö eesmärgiks on selgitada välja Eesti ajakirjanike põhimõtted ja lähtekohad konfliktijuhtumitega tegelemisel. Kuidas tajuvad ajakirjanikud juhtumite osapooli ja nende erinevusi, millised on võimalikud eetilised dilemmad, mida ajakirjanikud juhtumite puhul märkavad, kuidas nendega toime tulevad ning kuidas olukordi enda moraalsetele tõekspidamistele tuginedes lahendavad. Soovin täpsemalt teada saada, milliste argumentidega põhjendavad ajakirjanikud langetatud moraalseid otsuseid ning kas ja millistel põhjustel tuntakse kohustust või vajadust nõrgemaid osapooli konfliktsete juhtumite korral kaitsta.

Siinkohal tahaksingi teilt küsida, et kas oleksite nõus olema minu intervjuueeritav ajakirjanik? Intervjuu koosneb erinevatest küsimustest näiteks ajakirjaniku väärtuste ja eetika ning erinevate praktikate kohta. Samuti palun teil käsitleda kolme konstrueeritud ajakirjanduslikku juhtumit koos tausta- ja selgitusküsimustega. Leian, et juhtumite lahendamine ja ajakirjaniku üldise töö mõtestamine võib toimida teile toredate mõtteharjutustena, millest saaksite kindlasti kasu.

Intervjuu võtaks võtaks aega orienteeruvalt tund aega, kuid loomulikult sõltub see erinevatest asjaoludest.

Kui olete nõus minu intervjuueeritavaks olema, saame juba kokku leppida kindla aja. Tulenevalt epidemioloogilisest olukorrast pakuksin, et ehk teeksime intervjuud videovahendusel teile sobivas veebikeskkonnas. Kui teil on pakkuda aga mõnda alternatiivi, siis andke aga teada!

Jään teie vastust ootama!

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Alex-Sander Puhm

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Nõrgema kaitsmise põhimõtte Eesti ajakirjanike seas“, mille juhendaja on Marten Juurik, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Alex-Sander Puhm

24.05.2021